

FEİL ZAMAN FORMALARI İNGİLİS MƏTNLƏRİNDƏ KOHEZİYA VASİTƏSİ KİMİ

Birgül ƏSƏDOVA

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

*Yazışılan müəllif: birgulasadova@ndu.edu.az

NƏŞR TARİXİ:

Qəbul edilmiş tarixi:
05.12.2025

Nəşr edilmiş tarixi:
22.12.2025

AÇAR SÖZLƏR:

feil zaman formaları, mətn koheziyası, qrammatik əlaqə, ardıcılıq, semantik birlik.

XÜLASƏ

Mətn koheziyası yazının müxtəlif hissələri arasında məna və struktur əlaqəsini yaradan açar elementlərdən biridir. Məlumdur ki, feil zaman formaları hadisələr arasında ardıcılığı təmin etməklə məna bütövlüyünü qoruyur və oxucu üçün anlaşılıqlığı artırır. Bu məqalə ingilis dilində mətn koheziyasının təmin olunmasında feil zaman formalarının rolunu araşdırır. Araşdırma deskriptiv və analitik metodlarla aparılmış, material olaraq akademik esselər, bədii mətnlər və tələbə yazıları seçilmişdir. Təhlil nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, keçmiş sadə zaman (past simple) forması mətnin ardıcılığını qorumaqda mühim rol oynayır. Digər tərəfdən, indiki bitmiş zaman (present perfect) forması isə keçmişdə baş vermiş hadisələri indiki vəziyyətlə əlaqələndirərək semantik əlaqəni daha da gücləndirir. Azərbaycan, rus və ingilis müəlliflərinin nəzəri yanaşmalarının müqayisəli təhlili bir daha sübut edir ki, feil zamanlarının məqsədyönlü və kontekstə uyğun istifadəsi mətnin qrammatik və semantik bütövlüyünü təmin edir. Ümumilikdə, feil zamanlarının düzgün istifadəsinin mətnin əlaqəliliyi, ardıcılığını və oxunaqlılığını artıran əsas qrammatik amillərdən biridir.

GİRİŞ

Koheziya mətnin hissələrinin bir-biri ilə məna və struktur baxımından əlaqələndirilməsi prosesidir. Mətnin hissələri arasında ardıcılıq və məna əlaqəsi təmin edilmədikdə oxucu üçün mətnin başa düşülməsi çətinləşir. Halliday və Hasan (1976) qeyd edirlər ki, “*cohesive ties link one part of the text to another*”, yəni mətnin elementləri bir-biri ilə əlaqələndirilərək məna birliyi yaradır. Feillərin zaman formaları isə bu əlaqəni təmin edən ən vacib qrammatik vasitələrdən biridir, çünki onlar hadisələrin zaman ardıcılığını və məna əlaqəsini təmin edir. Məsələn, akademik esse nümunəsinə nəzər salaq:

“The researcher collected data from 50 participants. Then, she analyzed the results and has concluded that the hypothesis is valid.”

Burada past simple ardıcılığı və present perfect nəticənin indiyə təsirini göstərərək mətnin koheziyasını qoruyur.

Başqa bir bədii nümunəyə diqqət yetirək:

“She walked into the room, and everyone was staring at her. She had never felt so nervous before.”

Bu cümlələrdə past simple, past continuous və past perfect ardıcılığı hadisələrin məkan və zaman əlaqəsini göstərir.

Azərbaycan dilində aparılmış tədqiqatlar da göstərir ki, feil zamanlarının düzgün istifadəsi mətnin qrammatik və məna baxımından əlaqəliliyini artırır (Həsənova, G, 2014). Həsənova (2014) feil zamanlarının müqayisəli tipologiyasını araşdıraraq vurğulayır ki, feil zamanları mətnin strukturu və ardıcılığı baxımından mərkəzi rol oynayır. O, həmçinin qeyd edir ki, uyğunsuz zaman dəyişmələri oxucuda çətinlik yaradır və mətnin anlaşılmasını çətinləşdirir.

Rus dilində aparılan araşdırmalar da göstərir ki, feilin zaman formalarının ardıcıl və məqsəduyğun istifadəsi mətnin anlaşılmasına və oxucu üçün məna birliyinə birbaşa təsir edir (Жучкова, И. И. 2014). Bu araşdırmada, həmçinin feil zamanlarının müxtəlif tipli mətnlərdə, yəni akademik, bədii və tələbə yazılarında necə istifadə edildiyi təhlil edilmişdir. Məsələn:

“Он пришел домой, и теперь он пишет письмо. Потом он ушел в магазин...”

Bu cümlədə uyğunsuz zaman ardıcılığı oxucunun mətnə uyğunlaşmasını çətinləşdirir.

İngilis dilində bununla bağlı tədqiqatlar az olsa da, bəzi nümunələr mövcuddur. M.A.K. Halliday və Ruqaiya Hasanın “Cohesion in English” əsəri qrammatik koheziyanın əsas prinsiplərini təqdim edir və feil zamanlarının mətn əlaqəsində funksiyasını izah edir (Halliday, M. A. K., Hasan, R. 1976). Müasir tədqiqatlarda da feil zamanları ilə mətnin semantik və pragmatik əlaqəsi, həmçinin ardıcılığı araşdırılır (Adejare, R. A. 2022)

Bizim tədqiqatımızın elmi yeniliyi ondadır ki, feillərin zaman formalarının ingilis mətnlərində qrammatik koheziya vasitəsi kimi rolu Azərbaycan və rus müəlliflərinin nəzəri yanaşmaları ilə müqayisəli şəkildə araşdırılır. Əvvəlki tədqiqatlarda feil zamanlarının funksiyası əsasən ingilis dilində və nəzəri müstəvidə izah olunub, lakin bu işdə real mətn nümunələri əsasında həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan təhlil aparılır. Beləliklə, bu mövzu həm müasir tədris praktikasına töhfə verir, həm də gələcək araşdırmalar üçün elmi baza yaradır.

MATERIAL VƏ METODLAR

Məqələmizdə araşdırma deskriptiv və analitik yanaşma əsasında aparılmışdır. Məlumat mənbəyi olaraq üç növ ingilis dili mətnləri seçilmişdir: akademik esse, qısa bədii hekayə və tələbə yazısı. Hər biri 500–700 sözdən ibarət olmuşdur. Mətnlərdə feil zaman formaları (present simple, past simple, present perfect, past perfect və s.) identifikasiya edilmiş, ardıcılıq, dəyişikliklər və uyğunluq təhlil edilmişdir.

Tələbə esse: “I studied the topic for two weeks. Then I have written the report.” (Present perfect → past simple ardıcılığı)

Bədii mətn: “He was walking along the street when he saw an old friend. They had not met for years.” (Past continuous → past simple → past perfect)

Akademik esse: “The experiment was conducted over three months. The results have shown significant trends.” (Past simple → present perfect)

Təhlil zamanı Azərbaycan müəlliflərinin yanaşmaları da nəzərə alınmışdır Cabbarova, G., Nəbiyeva, S. (2019), Həsənova, G. (2014), eyni zamanda rus müəlliflərinin əldə etdikləri elmi nəticələrlə müqayisə aparılmışdır (Жучкова, И.И., 2014). Feil zamanlarının mətnin əlaqəliliyində funksiyası praktik nümunələrlə təhlil edilmişdir.

Metodoloji yanaşmada həm keyfiyyət analizi, həm də kvantitativ analiz tətbiq edilmişdir. Keyfiyyət analizi hər bir feil zamanının mətn içindəki mənə və əlaqə funksiyasını qiymətləndirmişdir. Kvantitativ analiz isə müəyyən edilmiş feil zamanlarının tezliyini göstərmişdir. Məsələn, past simple forması akademik esse və tələbə yazılarında 45–50% hallarda istifadə edilmişdir, present perfect isə keçmişdən indiyə keçid üçün 20–25% hallarda rast gəlinmişdir.

Araşdırma həmçinin feil zamanlarının ardıcıl istifadəsinin mətnin başa düşülməsinə təsirini göstərmək üçün konkret nümunələr üzərində aparılmışdır. Hər nümunədə ardıcılıq və uyğunluq ölçülmüş, uyğunsuz zaman istifadəsi halları qeyd olunmuşdur.

NƏTİCƏLƏR:

Təhlil nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, tədqiq olunan mətnlərdə past simple forması üstünlük təşkil edir. Present perfect isə keçmişdən indiyə keçid hissəsində koheziya yaratmaq üçün istifadə olunur. Məsələn:

“The author has investigated the phenomenon and found that...” — burada present perfect → past simple keçidi mənə birliyini qoruyur (Adejare, R. A. 2022).

Bununla belə, bəzi nümunələrdə zaman dəyişmələri və uyğunsuz formalar mətnin axıcılığını zəiflədir. Məsələn:

“He went to the library, and now he is writing his essay. Then he had gone to the café...” — bu nümunə zaman ardıcılığına riayət edilməməsinin mətnin anlaşılmasına necə təsir etdiyini göstərir.

Azərbaycan müəlliflərinin nümunələrində də oxşar nəticələr müşahidə olunmuşdur. Həsənova, G. (2014) qeyd edir ki, feil zamanlarının uyğun istifadəsi mətnin qrammatik və semantik birliyini təmin edir. Rus müəllifləri də vurğulayır ki, uyğunsuz zaman dəyişmələri oxucuda çəşqınlıq yaradır (Жучкова, И. И. 2014).

Bədii mətn nümunələrində isə present continuous və past continuous formalarının ardıcıl istifadəsi, hadisələrin ardıcılığını və məkan dəyişikliklərini göstərmək üçün mühüm rol oynayır. Məsələn:

“While the girls were playing chess in the garden, their mother was mopping the floor.”

NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

Araşdırmanın nəticələri göstərdi ki, feillərin zaman formalarının ardıcıl və məqsədə uyğun istifadəsi mətnin əlaqəliliyini və oxucu üçün anlaşılmasını artırır. Bu araşdırmanın özündə etiva etdiyi elmi yeniliyi ondadır ki, Azərbaycan, rus və ingilis mənbələri əsasında feil zamanlarının qrammatik koheziya funksiyası real nümunələrlə təhlil edilir.

Praktik baxımdan nəticələr göstərir ki, yazı müəllimləri və tələbələr üçün zaman formalarına diqqət yetirməklə mətnin məna birliyini və axıcılığını təmin etmək mümkündür. Feil zamanlarının düzgün istifadəsi mətnin həm qrammatik, həm də semantik baxımdan ardıcıl olmasını təmin edir, yanlış və uyğunsuz zaman dəyişmələri isə mətnin başa düşülməsini çətinləşdirir.

Feilin zaman formaları ingilis dili mətnlərində qrammatik koheziya vasitəsi kimi mühüm rol oynayır. Zaman ardıcılığına riayət edildikdə, mətnin hissələri arasında məna və struktur əlaqəsi güclənir və oxucu üçün anlaşılma asanlaşır. Tədqiqatlar göstərdi ki, həm Azərbaycan, həm rus, həm də ingilis müəlliflərinin nəzəri yanaşmaları ilə müqayisəli analiz, feil zamanlarının praktiki istifadəsini daha dəqiq izah etməyə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Adejare, R. A. (2022). Revisiting the description of tense in English. *International Journal of English Linguistics*, 12(4), 44–53. <https://doi.org/10.5539/ijel.v12n4p44>
2. Cabbarova, G., & Nəbiyeva, S. (2019). Müasir İngilis dilində qrammatik materialın tədrisi metodikası. *Filologiya məsələləri*, (13), 61–66.
3. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London. Longman.
4. Həsənova, G. (2014). Feil zamanlarının müqayisəli tipologiyası. Bakı: Elm və Təhsil.
5. Жучкова, И. И. (2014). О сущности и специфике использования терминов «cohesion» (связность) и «coherence» (цельность) в англоязычном и русском языкознании. *Вектор науки ТГУ*, 3(29), 155–159. <https://vektornaukitech.ru/jour/article/view/649/613>

ABSTRACT

VERB TENSES AS A MEANS OF COHESION IN ENGLISH TEXTS

Birgul Asadova

Text cohesion is one of the key elements that creates semantic and structural connections between different parts of a text. It is well known that verb tense forms maintain the logical sequence of events, preserve semantic integrity, and enhance comprehensibility for the reader. This article examines the role of verb tense forms in ensuring text cohesion in English. The study used descriptive and analytical methods, with academic essays, literary texts, and student writings selected as the material. The analysis revealed that the past simple tense plays a crucial role in maintaining the sequence of a text. The present perfect tense strengthens semantic connections by linking past events to the present situation. A comparative analysis of the theoretical approaches of Azerbaijani, Russian, and English scholars further confirms that the purposeful and contextually appropriate use of verb tenses ensures the grammatical and semantic integrity of a text. Overall, the correct use of verb tenses is one of the main grammatical factors that enhance text cohesion, sequence, and readability.

Keywords: verb tenses, textual cohesion, grammatical connection, sequence, semantic unity

РЕЗЮМЕ

ФОРМЫ ГЛАГОЛЬНЫХ ВРЕМЕН КАК СРЕДСТВО КОГЕЗИИ В АНГЛИЙСКИХ ТЕКСТАХ

Биргюль Асадова

Связность текста – один из ключевых элементов, обеспечивающих семантические и структурные связи между различными частями текста. Хорошо известно, что формы глагольных времён поддерживают логическую последовательность событий, сохраняют семантическую целостность и повышают понятность текста для читателя. В данной статье рассматривается роль форм глагольных времён в обеспечении связности текста на английском языке. В исследовании использовались описательные и аналитические методы, а в качестве материала были выбраны научные эссе, художественные тексты и студенческие работы. Анализ показал, что прошедшее простое время играет решающую роль в поддержании последовательности текста. С другой стороны, настоящее совершенное время укрепляет семантические связи, связывая прошедшие события с настоящей ситуацией. Сравнительный анализ теоретических подходов азербайджанских, русских и английских учёных дополнительно подтверждает, что целенаправленное и контекстно-адекватное использование глагольных времён обеспечивает грамматическую и семантическую целостность текста. В целом, правильное использование глагольных времён является одним из основных грамматических факторов, способствующих связности, последовательности и читабельности текста. **Ключевые слова:** времена глаголов, текстовая связность, грамматическая связь, последовательность, семантическое единство

Ключевые слова: формы глагольных времён, когезия текста, грамматическая связь, последовательность, семантическая целостность